

Kategorija roda u hrvatskome jeziku

Karadakić, Anastazija

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:243732>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-09**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA KROATISTIKU

KATEGORIJA RODA U HRVATSKOME JEZIKU
ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Kristian Novak

Studentica: Anastazija Karadakić

Rijeka, rujan 2017.

SADRŽAJ

1. Uvod	2
2. Klasifikacija jezičnoga materijala	3
2. 1. Načini klasifikacije imenica	3
2. 2. Rod kao gramatička kategorija	4
2. 2. 1. Teorije i rasprave o podrijetlu roda	4
3. Opis roda u hrvatskome jeziku	6
4. Rod i tvorba riječi u hrvatskome jeziku	7
4. 1. Rod kao imenički vid	7
4. 2. Mocija i mocijska tvorba	7
4. 3. Afektivni sufiksi i rod	13
5. Podrodovi u hrvatskome jeziku	16
6. Imenice neregularna i kolebljiva roda	18
6. 1. Hibridne imenice	18
6. 2. Dvorodne imenice	19
6. 3. Epiceni	22
6. 4. Defektivne imenice	24
6. 4. 1. Imenice <i>masculina tantum</i> i <i>feminina tantum</i>	25
7. Zaključak	28
8. Literatura	29

1. Uvod

Za temu završnoga rada odabrala sam kategoriju roda u hrvatskome jeziku. Na samome početku reći ću nešto o klasifikacijama jezičnoga materijala, a u nastavku će biti više riječi o kategoriji roda, vrijednosti koju je autorica Tatjana Pišković odabrala kao varijablu za klasifikaciju imeničkih i pridjevskih riječi. Zatim ću navesti dva načina klasifikacije imenica; formalni i semantički kriterij, koji se ponekad preklapaju, što dovodi u pitanje klasifikaciju imenica po tim kriterijima. Također ću navesti dvije vrste gramatičkih kategorija, iz čega proizlazi da je rod u hrvatskome jeziku za imenice selektivna, a za pridjeve flektivna kategorija. Nakon toga ću reći nešto o određenju kategorije roda, kao i o teorijama pojedinih autora o podrijetlu roda.

U nastavku ću se osvrnuti na odnos roda i tvorbe riječi u hrvatskome jeziku te otkriti postoji li kauzalnost među njima. U tom ću poglavlju navesti i dvije kategorije roda; leksički i referencijalni rod. Nakon toga slijedi veliko poglavlje o mociji i mocijskoj tvorbi, koja je glavni pokazatelj kategorije roda i međusobnog odnosa muškoga i ženskoga roda. Autorica govori o mociji i mocijskoj tvorbi te iznosi stav autora J. Silića i I. Pranjkovića o navedenoj temi. Također ću navesti afektivne sufikse i reći nešto o njima, jer oni utječu na gramatički rod, a podrazumijevaju sufikse za tvorbu deminutiva, augmentativa, hipokoristika i pejorativa, odnosno sufikse za tvorbu imenica s obilježenim značenjem.

Zatim ću spomenuti i podrodove u hrvatskome jeziku ističući akuzativno-genitivni i akuzativno-nominativni sinkretizam. Nakon toga će biti riječi o imenicama neregularna i kolebljiva roda. Navest ću i vrste takvih imenica, uz niz primjera kako bih dala što bolji uvid u njihovu problematiku roda. Također želim naglasiti brojnost primjera koje sam uklopila u svoj rad, s ciljem boljeg uvida u samu problematiku, kao i razumijevanja stručnih naziva, odnosno termina za pojedine pojave. Na kraju ću zaključiti svoj rad iznoseći najvažnije o kategoriji roda u hrvatskome jeziku.

2. Klasifikacija jezičnoga materijala

Autorica Tatjana Pišković u knjizi *Gramatika roda* (2011) u uvodnom dijelu govori o tome kako svaka klasifikacija znači razvrstavanje pojedinih jedinica u određene klase, a svaka od tih klasa ima svoje varijable koje predstavljaju kriterij prema kojemu svaka jedinica odlazi u određenu klasu. Svaka određena jedinica sadrži karakteristike koje određuju u koju klasu ona odlazi. Način na koji svaka jedinica stabilizira klasu ostvaren je stalnošću jediničnih karakteristika. Uvijek postoji i nekoliko članova koji se nalaze na rubu, koji ne ispunjavaju uvjete pripadnosti klasi u potpunosti, ali njihov je broj malen da bi narušili klasnu povezanost. Autorica navodi kako se svaki jezični materijal klasificira na isti način: u svakoj jezičnoj „klasi“ mogu se uočiti mehanizmi kojima su određene jezične jedinice klasificirane i odijeljene od drugih. Varijabli koje odjeljuju jednu jezičnu grupu od druge ima mnogo: vrste riječi, svojstva po kojima se vrste međusobno razlikuju, vrijednosti prema kojima se određuju, obilježja prema kojima se sklanjaju, mehanizmi pomoću kojih uspostavljaju svoj odnos prema izvanjezičnoj stvarnosti. Svaku od tih varijabli možemo gledati kao kriterije po kojemu svaka jezična jedinica odlazi u određenu klasu, a od svih njih autorica je za opis odabrala kategoriju roda, inherentno-flektivnu vrijednost koja djeluje kao varijabla za klasifikaciju imeničkoga inventara, te kao flektivna kategorija pridjevskih riječi u hrvatskome jeziku. (Pišković, T. 2011: 5-6)

2. 1. Načini klasifikacije imenica

Potreba da se klasificira jezični materijal proizlazi iz ljudske potrebe za prepoznavanjem, imenovanjem i selekcijom pojava koje opažamo. T. Pišković upućuje na dihotomiju između formalnih i semantičkih tehnika klasifikacije. Formalne sustave predstavljaju jezici sa sustavom gramatičkih rodova i imeničkih klasa, dok semantičke sustave predstavljaju jezici sa sustavom klasifikatora. S obzirom na vrstu sustava možemo razlikovati klasifikatorske jezike i jezike s imeničkim klasama. Naime podjela na semantičku i formalnu klasifikaciju imenica dovedena je u pitanje zbog toga što se semantički kriterij u sustavu za formalnu tehniku pojavljuje kao ravnopravan formalnomu kriteriju. Alexandra Aikhenvald¹ navodi *rod* i *imeničku klasu* kao klasifikator u jezicima sa sročnosnim razredima, kakav je i hrvatski jezik. (Pišković, T. 2011: 11-15)

¹ Alexandra Aikhenvald profesorica je lingvistike na Sveučilištu James Cook, u Queenslandu u Australiji.

2. 2. Rod kao gramatička kategorija

T. Pišković govori kako Charles Hockett² razlikuje *selektivne* (označavaju stalno svojstvo riječi) i *flektivne* (svojstvo prema kojemu su riječi promjenjive) gramatičke kategorije. Autorica nadalje ističe kako je rod u hrvatskome jeziku za imenice selektivna, a za pridjeve flektivna kategorija. Naglašava kako je Olga Akhmanova³ puno prostora posvetila razjašnjavanju odnosa *kategorije* i *klase*, a njezino se tumačenje klasifikacije podudara i s tumačenjem I. Pranjkovića. Prema O. Akhmanovoj, kategorija (rod, broj i lice) gramatički je oblik, dok vrsta riječi predstavlja klasu. Autorica zaključuje da status roda kao gramatičke kategorije u hrvatskome jeziku ovisi o vrsti riječi koju obilježava - imenice su po pitanju roda nepromjenjive (stoga im je rod inherentna kategorija); pridjevi, pridjevske zamjenice, lične zamjenice za treće lice, glagolski pridjevi i neki glavni brojevi po pitanju roda su promjenjivi (stoga im je rod flektivna kategorija). Svi autori na koje se autorica poziva slažu se u jednome - da se rod definira sročnošću. Autorica navodi kako se kod svih autora koji prihvaćaju sintaktičku definiciju roda nailazi na podjelu imenica na *sročnosne razrede*, a ne na rodove. Ovoj teoriji suprotstavlja se viđenje Barbare Unterbeck⁴, koja smatra da slaganje nije univerzalan kriterij za određivanje roda te zagovara morfološko određenje roda, kojemu se autorica argumentirano suprotstavlja, napominjući da u hrvatskom jeziku isti gramatički morfem mogu imati imenice različitih rodova. Također upozorava na nedovoljno razlikovanje ili čak poistovjećivanje roda i sklonidbene vrste u hrvatskoj i bosanskoj literaturi te se bavi načelom po kojem se imenicama dodjeljuje rod, ističući kako se svi tipolozi slažu da svaki rodni sustav ima neki oblik semantičke konzistentnosti, tj. postoji jasna semantička osnova grupiranja imenica po rodovima. (Pišković, T. 2011: 20-28)

2. 2. 1. Teorije i rasprave o podrijetlu roda

U nastavku autorica govori o teorijama i raspravama o podrijetlu roda; ističe kako se one mogu ugrubo podijeliti na *spekulativne* i *empirijske*. U spekulativne spadaju *paragramatičke* (animistička, antropološka i psiholingvistička teorija), a u empirijske *gramatičke* (morfološka, morfosintaktička i leksička teorija) teorije. U animističkim spekulativnim teorijama svijet se tumači kao čovjekovo nastojanje da svijet oko sebe

² Charles Francis Hockett je bio američki lingvist koji je razvio mnoge utjecajne ideje u američkoj strukturalističkoj lingvistici.

³ Olga Akhmanova bila je ruska lingvistica te autorica knjige *Fonologija, Morfologija, Morfologija* (1971).

⁴ Barbara Unterbeck poznata je kao jedna od autora knjige *Spol u gramatici i spoznaja* (2000).

personificira, individualizira, oduhovi. Ističe kako se o podrijetlu roda prestalo spekulirati kada su antropolozi i lingvisti izašli na teren te prikupili informacije iz prve ruke. Zaključuje kako je, unatoč postojanju dviju struja, tj. teorija o podrijetlu roda (u prvoj se zagovara formalan, unutarjezični razvoj rodne klasifikacije, a u drugoj se brani semantička motiviranost gramatičkoga roda), danas pravo objašnjenje negdje u sredini. (Pišković, T. 2011: 33-43)

3. Opis roda u hrvatskome jeziku

Autorica se oslanja na Grevillea Corbetta⁵ koji govori kako postoje *semantički* (među kojima razlikuje *stroge semantičke* i *pretežno semantičke*) i *formalni rodni sustavi* (koji mogu biti *fonološki* i *morfološki*). Navodi kako je hrvatski rodni sustav formalan, jer su imenice raspoređene u sva tri roda. Hrvatski se jezik, s obzirom na način distribucije imenica po rodovima, uvrštava u morfološke, a ne fonološke rodne sustave. Morfološki sustavi zahtijevaju usporedbu barem dvaju oblika imenica pri ispitivanju nekoga kategorijalnoga obilježja. Nadalje je važno razlikovati *leksičku* i *referencijalnu* kategoriju roda. *Leksički rod* podrazumijeva postojanje posebnih leksičkih jedinica za svaki spol, što znači da je povezan s izvanjezičnim odrednicama 'muško' i 'žensko' uklopljenima u leksičko značenje imenice. Referencijalni rod identificira referenta kao „muško“, „žensko“ ili „rodno neodređeno/srednje“. Obje su kategorije izvanjezične i odnose se na imenice za živo koje se mogu spolno razlikovati (Pišković, T. 2011: 76-80)

⁵ Greville Corbett, poznatiji kao Grev, ugledni je profesor lingvistike na Sveučilištu u Surrey, na jugoistoku Engleske, te počasni član jezičnoga društva Amerike. Poznat je kao autor knjige *Spol* (1991).

4. Rod i tvorba riječi u hrvatskome jeziku

4. 1. Rod kao imenički vid

Corbett ističe da se u formalnim rodnim sustavima morfološka/ formalna pravila za određivanje roda mogu preklapati sa semantičkima, što je naročito često u derivacijskoj morfologiji. Za razliku od njega, B. Unterbeck isključivanje imenica za neživo drži neopravdanim jer elementi koji sudjeluju u tvorbi zbirnih i apstraktnih imenica imaju vrlo „čistu vezu“ s rodom. U hrvatskome su sve apstraktne imenice izvedene sufiksima *-ost-ø*, *-kost-ø*, *-nost-ø*, *-oć-a*, *-ot-a*, *-(š)tin-a* ženskoga roda, a one izvedene sufiksima *-(s)tv-o* i *-il-o* srednjega roda; zbirne imenice izvedene sufiksom *-ad-ø* ženskoga su roda, a one izvedene sufiksom *-j-e* srednjega su roda. Zato se B. Unterbeck slaže s D. Weber da bi tvorbu riječi valjalo izučavati u vezi s rodom te predlaže da se govori o „maskulinskoj, femininskoj i neutrumskoj derivaciji“. (Pišković, T. 2011: 91-92) T. Pišković smatra kako je semantičku jezgru hrvatskoga jezika prirodnije povezivati sa spolom (izvanjezičnim konceptom roda), nego s konceptom kvantifikacije. (Pišković, T. 2011: 102)

4. 2. Mocija i mocijska tvorba

Već je istaknuto da je rod za pridjeve u hrvatskome jeziku flektivna kategorija, odnosno da su oni trorodni i da im rod ovisi o imenicama uz koje stoje, odnosno o riječima kojima je rod inherentna kategorija. Autorica govori o mociji i mocijskoj tvorbi, oslanjajući se na mišljenje autora J. Silića i I. Pranjkovića te autorice Eugenije Barić. J. Silić i I. Pranjković u *Gramatici hrvatskoga jezika* (2005: 240) tvrde da je to „glavna gramatička posebnost pridjeva“ i nazivaju je *mocijom*, a o trorodnosti pridjeva govori se još od naše prve gramatike.⁶ E. Barić (1987: 9-10) razlikuje *pridjevsku mocijsku tvorbu*, koja podrazumijeva samo promjenu gramatičkoga roda (*dobar-ø*, *dobr-a*, *dobr-o*), od *imeničke mocijske tvorbe* ili *moviranja*, koje uključuje promjenu i gramatičkoga i referencijalnoga roda. To se određenje mocijske tvorbe dalje razlaže tako da se preciziraju ishodišni i izvedeni rod, što dovodi do poistovjećivanja mocijske tvorbe s izvođenjem imenica ženskoga roda od imenica muškoga roda. „Mocijskim sufiksom“ Barić (1987: 10) naziva „onaj sufiks kojim se tvori imenica

⁶ Za pridjeve Kašić ističe da „si pridružuju tri oblika što odgovaraju muškom, ženskom i srednjem rodu, osim genitiva, dativa, ablativa i sedmoga padeža u množini koji imaju jedan zajednički oblik za sve rodove“. (Kašić, B. 2002: 45)

određenog spola, bez obzira na to je li tvorena od imenice suprotnoga spola ili neovisno od nje“. No i ona drži da je osnovna riječ u mocijskoj tvorbi najčešće muškoga roda i da mocijskom tvorbom obično nastaje „movirani femininum“ u čijoj se preoblici javlja imenica muškoga roda. (Pišković, T. 2011: 102-104) J. Silić i I. Pranjković smatraju da određenje mocijske tvorbe ne podrazumijeva da imenicama za žensku osobu prethode imenice za mušku osobu, već je riječ o „sufiksima u mocijskome odnosu“, pa sufiksi *-ø-*, *-ik-*, *-ac-* znače 'muški spol', a sufiksi *-k-*, *-ic-* 'ženski spol'. (J. Silić, I. Pranjković 2005: 163-165)

Mocijskom tvorbom naziva se tvorba imenica jednoga roda od imenice drugoga roda s razlikom u spolu. Javlja se u kategoriji imenica za oznaku osoba i životinja. Češće se od imenica muškoga roda tvori imenica ženskoga roda (*direktor - direktorica, zubar - zubarica, lav - lavica*), nego obrnuto (*tetka - tetak, lisica - lisac, patka - patak*). Među takvim imenicama postoji mocijski odnos; one su jedna drugoj mocijski parnjak, čineći mocijski par. Zato se takve imenice ponekad nazivaju parnim imenicama. Mocijskom tvorbom nastaje tvorbeni mocijski parnjak. Postoji ženski i muški mocijski parnjak. U tvorbi ženskog mocijskog parnjaka sudjeluju ovi sufiksi: *-a*, *-ica*, *-ka*, *-inja*, *-kinja*. Sufiksi koji sudjeluju u tvorbi muškog mocijskog parnjaka su: *-(a)c*, *-(a)k*, rjeđe *-an*. Od nekih imenica ne može se tvoriti mocijski parnjak (npr. od *đak, nahod*). Riječ je o različitim ograničenjima: biološkom (*dojilja, rodilja*), povijesno-sociološkom (*dvorkinja, dadilja*), rjeđe tvorbenom, kao zaposjednutost lika za ženski rod pod drugim značenjem (npr. od imenica na *-lica* koje znače 'predmet', zbog čega nema mocijskog para: *slušalac - slušalica*). Mocijskih parnjaka nemaju ni imenice na *-ič* (*branič, gonič, ribič, vodič*), kao i većina imenica za oznaku vršitelja radnje sa sufiksom *-(a)c* (*pisac, kupac, borac, tvorac, znalac, svirac*). (Barić, E. i sur. 1995: 304)

Mocijski odnos postoji i među netvorbenim imenicama značenjski suprotstavljenim po spolu (*pijetao - kokoš, konj - kobila*). To su leksički mocijski parnjaci. Ženski mocijski parnjak nije uvijek izveden od svog muškog parnjaka, npr. imenica *starica* nije izvedena od imenice *starac*, a ipak s imenicom *starac* čini mocijski par. Oba člana takvog mocijskog para, dakle i imenica *starac* i imenica *starica* izvedene su od iste riječi: od pridjeva *star*. No ovdje nije riječ o mocijskoj tvorbi, dakle ni o mocijskoj izvedenici, ali je riječ o mocijskoj imenici. Takvi su mocijski parnjaci semantički. (Barić, E. i sur. 1995: 305)

Imenica za žensku osobu tvori se najčešće od imenice za mušku osobu čineći s njome mocijski par (*car - carica, čuvar - čuvarica*), ali mogu se tvoriti i od druge vrste riječi, npr. od pridjeva (*star - starica*) ili glagola (*tumarati - tumarača*). Kad je osnovna riječ imenice za žensku osobu imenica koja znači mušku osobu, govori se o mocijskoj tvorbi (*profesor - profesorica*). Imenica za žensku osobu motivirana tvorenicom za mušku osobu ima isto

tvorbena značenja kao i osnovna imenica: vršiteljica radnje (*krojač - krojačica*), nositeljica osobine (*čudak - čudakinja*), pristaša, sljedbenica ili pripadnica čega (*idealist - idealistica*). Ako imenica za mušku osobu ne znači samo vršitelja radnje, nego i zanimanje ili profesiju muške osobe, imenica za žensku osobu iste profesije čini s tom imenicom profesijski mocijski par. Ako je imenica koja znači mušku osobu značenjski obilježena, ta se obilježenost prenosi s motiviranošću i na imenicu koja znači žensku osobu (*logoraš - logorašica, pljačkaš - pljačkašica*). (Barić, E. i sur. 1995: 310)

Najplodniji sufiks koji sudjeluje u tvorbi ženskoga mocijskoga parnjaka je sufiks *-ica*. On dolazi iza jednosložne osnove imenica za oznaku muške osobe i osnove sa sufiksima, odnosno završecima *-ač, -ant, -ar, -aš, -ent, -ist, -l(a)c* (rijetko), *-nik, -or, -telj*. (*ban - banica, član - članica, krojač - krojačica, slikar - slikarica, konobar - konobarica, ministar - ministrica, pljačkaš - pljačkašica, rukometaš - rukometašica, dirigent - dirigentica, student - studentica, nastavnik - nastavnica, direktor - direktorica, slušatelj - slušateljica*). Sufiks *-ica* dolazi i na osnove sa završnim *-g* (*meteorolog - meteorologica, pedagog - pedagogica*), slijedeći pritom tvorbeni uzorak *kolega - kolegica*. Umjesto sufiksa *-ica* dolazi sufiks *-ka* ako je izvedenica s *-ica* zaposjednuta drugim značenjem, npr. *sanjar - sanjarka* (*sanjarica* znači 'vrsta knjige'), *stanar - stanarka* (*stanarica* znači 'ptica koja nije selica'). Mnoge imenice sa sufiksom *-l(a)c* nemaju svog parnjaka za vršiteljicu radnje. Tako *budilac, drobilac, grabilac, prskalac, slušalac* nemaju svog ženskog parnjaka jer *budilica, drobilica, grabilica, prskalica, slušalica* znače 'napravu' i motivirane su glagolima *buditi, drobiti, grabiti, prskati, slušati*. (Barić, E. i sur. 1995: 310-311) Tu je riječ o sufiksu *-lica* koji sudjeluje u tvorbi imenica za stvari (*bušiti - bušilica, čačkati - čačkalica, dizati - dizalica, grijati - grijalica, miješati - miješalica*) (Barić, E. i sur. 1995: 317) Za razliku od imenica sa sufiksom *-l(a)c*, imenice sa sufiksom *-telj* uvijek mogu motivirati imenicu za žensku osobu (*buditelj - buditeljica, drobitelj - drobiteljica, grabitelj - grabiteljica, prskatelj - prskateljica, slušatelj - slušateljica*), stoga je u tome prednost sufiksa *-telj* pred sufiksom *-l(a)c*. (Barić, E. i sur. 1995: 311)

Ostali su sufiksi slabije plodni. Tako je sufiks *-a* vidljiv u nekoliko primjera poput *kum - kuma, suprug - supruga*. Sufiks *-inja* najčešće dolazi na osnove muških osobnih imenica sa završnim *-k*, rjeđe na koje druge. Uz tuđe osnove na *-g* alternira sa sufiksom *-ica* (*čudak - čudakinja, junak - junakinja, pjesnik - pjesnikinja, rođak - rođakinja, svjedok - svjedokinja, bog - boginja, rob - robinja, astrolog - astrologinja, pedagog - pedagoginja*). Sufiks *-ka* dolazi na osnove koje završavaju poluotvornim suglasnikom: *j, l, lj, m, n, r, v*. Za osnove na *-r* vrijede posebna pravila: sufiks *-ka* dobivaju imenice na *-ar*, imenice na *-er* i složenice na *-r* (*buržuj - buržujka, bogumil - bogumilka, bogalj - bogaljka, astronom - astronomka, maneken*

- *manekenka, špijun - špijunka, bolničar - bolničarka, novinar - novinarka, amater - amaterka, frizer - frizerka, dobrotvor - dobrotvorka, detektiv - detektivka*; s okrnjenom osnovom: *blizanac - blizanka, državljani - državljanka, građanin - građanka, pastorak - pastorka*). Sufiks *-ka* dolazi i u tvorbi ženskoga mocijskoga parnjaka muškoj imenici na *-ko*, s hipokorističnim značenjem (*zaljubljen - zaljubljenko - zaljubljenka, odrpan - odrpanko - odrpanka, pospan - pospanko - pospanka*). Sufiks *-kinja* dolazi na osnove imenica za oznaku muške osobe sa završnim *-f* i *-t* odnosno *-d* koje prelazi u *-t* ako je ispred njega samoglasnik, rjeđe na druge osnove odnosno na osnove drugih vrsta riječi (*daktilograf - daktilografkinja, favorit - favoritkinja*; s alternacijom *g/ š*: *sluga - sluškinja*, s obezvučenom osnovom: *rob - ropkinja, invalid - invalidkinja, suditi - sutkinja, trgovati - trgovkinja, vojvoda - vojvotkinja*; s okrnjenom osnovom: *domorodac - domorotkinja, predak - pretkinja, trećoredac - trećoretkinja*). (Barić, E. i sur. 1995: 311)

U tvorbi imenica za žensku osobu koje su motivirane nezavisno od imenica za mušku osobu najplodniji je uzorak u kojem je osnovna riječ pridjev, a sufiks *-ica* (*agin - aginica, brbljav - brbljavica, čupav - čupavica, lažljiv - lažljivica, nesretan - nesretnica, star - starica, zavidan - zavidnica*). Ostali su sufiksi slabo plodni: *-ača* (*tumarati - tumarača, udavati se - udavača*), *-ična* (*brat - bratična, sestra - sestrična*), *-ka* (*crn - crnka*), *-lja* (*prati - pralja, roditi - rodilja, tkati - tkalja*), *-ulja* (*mahnit - mahnitulja*), *-uša* (*blebetati - blebetuša, govoriti - govoruša, klepetati - klepetuša*). Imenice sa sufiksima *-ulja* i *-uša* pejorativno su obilježene, osim imenica *djeveruša, plavuša* i *reduša*. (Barić, E. i sur. 1995: 312) Uvećanice za žensku osobu tvore se sufiksima: *-ura* (*djevojka - djevojčura*), *-uskara* (*baba - babuskara*), *-etina* (*baba - babetina*). Značenje uvećanice može biti i pogrdno. (Barić, E. i sur. 1995: 329)

Imenice za žensku osobu nalazimo i među etnicima, uvećanicama i odmilicama. Etnici za žensku osobu motivirani su etnicima za mušku osobu, a tvore se najčešće sufiksima *-ica* (*Hrvat - Hrvatica, Mađar - Mađarica*; s alternacijom *ije/ je*: *Srijemac - Sremica* i *Srjemica, Nijemac - Njemica*), *-inja* (*Čeh - Čehinja, Grk - Grkinja, Poljak - Poljakinja, Slovak - Slovakinja*), *-ka*, koji je osnovni sufiks u tvorbi ženskih etnika od muških (*Rumunj - Rumunjka, Rusin - Rusinka, Slaven - Slavenka, Talijan - Talijanka*), *-kinja* (*Rom - Romkinja, Rus - Ruskinja*; s obezvučenom osnovom: *Englez - Engleskinja, Francuz - Francuskinja, Kinez - Kineskinja*; s okrnjenom i obezvučenom osnovom: *Srbin - Srpkinja*). Zemljopisno ime na *-ija* od kojeg se sufiksom *-(a)c* tvori etnik za mušku osobu izravno motivira i etnik za žensku osobu (*Slavonija - Slavonac - Slavonka, Makedonija - Makedonac - Makedonka*). Tako je i kada osnovna riječ završava na *-ska* (*Finska - Finac - Finkinja, Danska - Danac -*

Dankinja). U potonjim primjerima nema mocijske tvorbe kao u ostalih ženskih etnika. (Barić, E. i sur. 1995: 314)

Imenice za životinje muškoga roda tvore se sufiksima *-(a)c*, *-an*, *-aš*, *-onja*, *-ov*. Imenice ženskoga roda tvore se sufiksima *-ica* (*dlakav - dlakavica*, *grabljiv - grabljivica*, *kržljav - kržljavica*, *ljut - ljutica*, *otrovan - otrovnica*), *-ka* (*bijel - bijelka* (kokoš), *crven - crvenka*, *rumen - rumenka* (krava)), *-lica* (*kriještati - kriještatica*, *mijaukati - mijaukalica*, *nositi - nosilica*, *raditi - radilica* (pčela), *zimovati - zimovalica* (ptica)), *-ulja* (u nazivima krava: *cvijet - cvjetulja*, *kus - kusulja*, *rog - rogulja*, *šaren - šarulja*), *-uša* (*kreketati - kreketuša* (žaba), *mrk - mrkuša* (kobila), *riđ - riđuša* (kobila ili krava)). Tvorba mocijskog parnjaka od zoološkog naziva vrste iskorištava se prema potrebi za ženku (*golub - golubica*, *medvjed - medvjedica*, *tigar - tigrica*, *vrabac - vrabica*, *vuk - vučica*, *zec - zečica*, *rak - rakovica*, *fazan - fazanka*, *pingvin - pingvinka*), kao i za mužjaka (*lisica - lisac*, *žaba - žabac*, *mačka - mačak*, *patka - patak*, *pura - puran*). (Barić, E. i sur. 1995: 315-316)

Mocijski su morfemi oni morfemi koji znače 'spol' - muški i ženski. Spol karakterizira imenice u kojima morfemi sa značenjem muškoga spola stoje nasuprot morfemima koji znače ženski spol. To su imenice koje znače: vršitelja radnje (najčešće su to imenice koje znače zanimanje); osobu na kojoj se vrši radnja; osobinu; pristašu, pripadnika ili sljedbenika učenja, pokreta, reda ili pravca; pripadnika naroda, stanovnika kraja i naseljenoga područja. Vršitelj radnje model je po kojemu se tvore imenice koje znače 'vršitelj radnje' i 'vršiteljica radnje'. Model riječi *vršitelj* ima ovakvo morfološko ustrojstvo: *vrš-i-telj-ø-ø*. U njemu *-telj-* znači 'koji', morfemi *vrš-* i *-i-* 'vrši', a prvi morfem *-ø-* 'onaj'. Nasuprot morfemu *-ø-* koji znači 'onaj' (ili 'muška osoba') stoji morfem *-ic-* koji znači 'ona' (ili 'ženska osoba'), čime je uspostavljen suodnos u kojem je 'muški spol' nasuprot 'ženskom spolu'. Tako nasuprot *vrš-i-telj-ø-ø* 'onaj koji vrši' (ili 'muška osoba koja vrši') stoji *vrš-i-telj-ic-a* 'ona koja vrši' (ili 'ženska osoba koja vrši'). Drugi morfem *-ø* znači 'muški rod', kojemu nasuprot stoji morfem *-a* sa značenjem 'ženski rod'. To pokazuje da treba razlikovati značenje 'spol' od značenja 'rod'. Značenje 'spol' pripada leksikologiji, a značenje 'rod' gramatici. To potvrđuje činjenica da je 'spol' sociološki, a 'rod' lingvistički, tj. gramatički pojam. (Silić, J., Pranjković, I. 2005: 171)

Uz morfem *-telj-* značenje 'vršitelj radnje' imaju i ovi morfemi: *-ač-* (*pjev-ač-ø-ø*), *-and-* (*doktor-and-ø-ø*), *-ant-* (*labor-ant-ø-ø*), *-ar-* (*slik-ar-ø-ø*; s nepostojanim *a*: *magistar-ø-ø*), *-aš-* (*košark-aš-ø-ø*), *-at-* (*advok-at-ø-ø*), *-en-* (*uč-en-ik-ø*), *-ent-* (*asist-ent-ø-ø*), *-ist-* (*specijal-ist-ø-ø*), *-er-* (*spik-er-ø-ø*), *-graf-* (*daktilo-graf-ø-ø*), *-or-* (*dokt-or-ø-ø*), *-lac-* (*spas-i-lac-ø*), *-log-* (*psiho-log-ø-ø*), *-slov-* (*jezik-o-slov-ac-ø*) i *-znan-* (*prirod-o-znan-ac-ø*). Značenje 'onaj' ('muška osoba') nose morfemi *-ø-*, *-ac-*, *-ik-* i *-in-*, a značenje 'ona' ('ženska osoba')

morfemi *-ic-*, *-inj-*, *-k-* i *-kinj-*. U skladu s time navedeni 'vršitelji radnje' u suodnosu značenja 'onaj' naspram 'ona' glase: *pjev-ač-ø-ø : pjev-ač-ic-a*, *doktor-and-ø-ø : doktor-and-ic-a*, *laborant-ø-ø : laborant-ic-a*, *slik-ar-ø-ø : slik-ar-ic-a*, *magistar-ø-ø : magistr-ic-a*, *košark-aš-ø-ø : košark-aš-ic-a*, *advok-at-ø-ø : advok-at-kinj-a*, *uč-en-ik-ø : uč-en-ic-a*, *asist-ent-ø-ø : asist-ent-ic-a*, *specijal-ist-ø-ø : specijal-ist-ic-a*, *spik-er-ø-ø : spik-er-ic-a*, *daktilo-graf-ø-ø : daktilo-graf-kinj-a*, *dokt-or-ø-ø : dokt-or-ic-a*, *psiho-log-ø-ø : psiho-log-inj-a*, *prirod-o-znan-ac-ø : prirod-o-znan-k-a*. Jedino se uz morfem *-lac-* takav suodnos ('onaj' : 'ona') ne uspostavlja redovito, nego samo po potrebi. Tada se *-lac-* člani na *-l-* i *-ac-*, odnosno na *-l-* i *-ic-*. Pri takvoj se tvorbi može uspostaviti veza sa značenjem morfema *-lic-*, u kojemu također nije uspostavljena opreka po spolu. Tada se riječi *drijemalica* može pripisati značenje koje se pripisuje riječima *neznalica*, *sveznalica*, *propalica* i sl. Inače se uz taj morfem *-lic-* najčešće vezuje značenje 'naprava', kao u primjerima: *slušalica*, *vršilica*, *letjelica*, *drobilica*, *kosilica* i sl. Hoće li nasuprot morfemima *-ø-*, *-ac-* i *-ik-* sa značenjem 'muška osoba' biti morfem *-ic-*, *-k-* ili *-kinj-*, ne ovisi o lingvističkim, tj. gramatičkim, nego o sociolingvističkim razlozima, koji uvažavaju povijest standardnoga jezika, njegovu tradiciju, navike i kulturu onih koji se njime služe itd. (Silić, J., Pranjković, I. 2005: 171-172)

Kao morfem koji znači 'vršitelj radnje' može poslužiti i morfem *-ovn-*: *bunt-ovn-ik-ø* ('ženska osoba': *bunt-ovn-ic-a*) i morfem *-n-*: *klevet-n-ik-ø* ('ženska osoba': *klevet-n-ic-a*). Za osobinu koriste se morfemi: *-ak-* (*vješt-ak-ø-ø : vješt-ak-inj-a*), *-av-* (*laj-av-ac-ø : laj-av-ic-a*), *-iv-* (*primit-iv-ac-ø : primit-iv-k-a*), *-jak-* (*sebičnj-jak-ø-ø > sebičnj-ak-ø-ø : sebičnj-ak-inj-a*), *-jiv-* (*šal-jiv-ac-ø > šalj-iv-ac-ø : šalj-iv-ic-a*), *-ljiv-* (*laž-ljiv-ac-ø : laž-ljiv-ic-a*), i *-ežljiv-* (*sram-ežljiv-ac-ø : sram-ežljiv-ic-a*). Neki od njih mogu značiti i 'vršitelj radnje'. Tako se *brblj-av-ac-ø* (*brblj-av-ic-a*) može opisati i kao 'brbljava osoba' i kao 'osoba koja brblja', *laž-ljiv-ac-ø* (*laž-ljiv-ic-a*) kao 'lažljiva osoba' i 'osoba koja laže' itd. Za pristašu, pripadnika, sljedbenika učenja, pokreta, reda ili pravca predviđeni su morfemi: *-ov-* (*aristotel-ov-ac-ø : aristotel-ov-k-a*), *-ev-* (*matoš-ev-ac-ø : matoš-ev-k-a*), *-ijan-* (*vagner-ijan-ac-ø : vagner-ijan-k-a*), *-in-* (*benedikt-in-ac-ø : benedikt-in-k-a*), *-ant-* (*protest-ant-ø-ø : protest-ant-ic-a*) i *-ist-* (*racional-ist-ø-ø : racional-ist-ic-a*). Za pripadnika naroda, stanovnika zemlje, naseljenoga područja služe morfemi: *-ac-* (*Slavon-ac-ø : Slavon-k-a*), *-an-* (*Amerik-an-ac-ø : Amerik-an-k-a*), *-at-* (*Azij-at-ø-ø : Azij-at-kinj-a*), *-čan-* (*Zagreb-čan-in-ø > Zagreb-čan-in-ø : Zagreb-čan-k-a*), *-ez-* (*Kin-ez-ø-ø : Kin-ez-kinj-a > Kin-es-kinj-a*), *-in-* (*Dalmat-in-ac-ø : Dalmat-in-k-a*), *-jan-* (*Tibet-jan-in-ø > Tibeć-an-in-ø : Tibeć-an-k-a*) i *-jak-* (*Bosn-jak-ø-ø > Bošnj-ak-ø-ø : Bošnj-ak-inj-a*). Ovdje se kao morfem muškoga spola pojavljuje i *-in-*. (Silić, J., Pranjković, I. 2005: 172)

Uz spomenute se morfeme pojavljuje i morfem $-\emptyset$ koji nosi i sadržaj 'pripadnik' i sadržaj 'muška osoba' te nasuprot njemu morfem $-ic-$ koji nosi sadržaj 'pripadnica' i sadržaj 'ženska osoba' (*Hrvat- \emptyset - \emptyset : Hrvat- $ic-a$*). Tako je i s morfemom $-\emptyset$ i nasuprot njemu s morfemima $-inj-$ i $-kinj-$ (*Čeh- \emptyset - \emptyset : Čeh- $inj-a$, Arap- $in-\emptyset$: Arap- $kinj-a$*) te s morfemom $-ac-$ i nasuprot njemu s morfemom $-k-$ (*Indij- $ac-\emptyset$: Indij- $k-a$*). Slično je s mocijama *kum* i *kuma* te *kralj* i *kraljica*. *Kum* ima ovakvo morfološko ustrojstvo: *kum- \emptyset - \emptyset* (morfem $-\emptyset_1-$ znači 'muški spol', a morfem $-\emptyset_2$ 'muški rod'), a *kuma* ovakvo: *kum- $a-a$* (morfem $-a_1-$ znači 'ženski spol', a morfem $-a_2$ 'ženski rod'); *kralj* ovakvo: *kralj- \emptyset - \emptyset* , a *kraljica* ovakvo: *kralj- $ic-a$* . Mocija se izražava i na supletivan način, odnosno dvjema različitim osnovama; jednom za 'muški spol', a drugom za 'ženski spol' (*brat* i *sestra*, *otac* i *majka*, *sin* i *kći*). Uz morfeme koji znače 'vršitelj radnje' postoje i morfemi koji znače 'trpitelj radnje'. To su: $-an-$, $-en-$ i $-jen-$ (*progn- $an-ik-\emptyset$: progn- $an-ic-a$; zatvor- $en-ik-\emptyset$: zatvor- $en-ic-a$; ran- $jen-ik-\emptyset$ > ranj- $en-ik-\emptyset$: ranj- $en-ic-a$*) (Silić, J., Pranjković, I. 2005: 173)

4. 3. Afektivni sufiksi i rod

Afektivni sufiksi utječu na gramatički rod. U afektivne se sufikse ubrajaju sufiksi za tvorbu deminutiva, augmentativa, hipokoristika i pejorativa, odnosno sufiksi za tvorbu imenica s obilježenim značenjem, kojima se ne mijenja leksičko značenje imenice, nego samo govornikov odnos prema označeniku. Pri tome se uzimaju u obzir samo one imenice koje su motivirane drugom imenicom (a ne glagolom, kao npr. *njuškati* - *njuškalo*). Afektivni sufiksi ponekad mijenjaju sklonidbenu vrstu osnovne imenice bez obzira označava li ona što živo ili što neživo. Pri izvođenju imenica s obilježenim značenjem od imenica za neživo promjena sklonidbene vrste često izaziva i promjenu roda. Situacija nije komplicirana jer te izvedenice nemaju referencijalni rod, a gramatički im rod ovisi isključivo o formalnim čimbenicima. Dvojbe se javljaju u imenica s referencijalnim rodom kad afektivni sufiksi uzrokuju promjenu sklonidbene vrste izvedenice smještajući je u vrstu sa zadanim rodom koji ne korespondira sa spolom referenta označenoga izvedenicom. U tim se slučajevima razvija konflikt između formalnoga i semantičkoga kriterija dodjeljivanja roda koji bi se češće morao razrješavati u korist semantičkoga kriterija. No često se događa da se rod modifikatora uz izvedenicu određuje prema obama kriterijima, odnosno da se afektivnim sufiksima izvode imenice kolebljiva roda. (Pišković, T. 2011: 118-119)

Sufiksima $-elj(a)k-\emptyset$ i $-(j)ulj(ak)-\emptyset$ izvode se umanjene od imenica svih triju rodova: *put* - *puteljak*, *čovjek* - *čovječuljak*, *brdo* - *brduljak*, *djevojka* - *djevojčuljak*. Imenica *brdo*

srednjega je roda, pripada *a*-sklonidbi i označava nešto neživo, deminutiv izveden od nje muškoga je roda i pripada *a*-sklonidbi. Odnos roda i sklonidbene vrste u imenica za neživo u tome je tipu derivacije jednostavan, odnosno u izvedenica ne postoji kolebanje između rodnih oznaka. Imenica *djevojka* ženskoga je roda, pripada *e*-sklonidbi i označava nešto živo, pa bi se u konfliktu kriterija za određivanje roda njezina deminutiva očekivala prevaga semantičkoga kriterija. Međutim imenica *djevojčuljak* muškoga je roda, pripada *a*-sklonidbi i uz nju se uvijek uvrštavaju modifikatori muškoga roda (*Taj-ø djevojčuljak-ø iznenadi-o je svojom sposobnošću*). Slična je situacija s augmentativnim sufiksom *-in-a*: dolazi na osnove imenica muškoga (*brod-brodina, junak-junačina, momak-momčina*), ženskoga (*dlaka-dlačina, bolest-boleština*) i srednjega roda (*tijelo-tjelesina, kljuse-kljusina*). Ako imenica znači što neživo, s promjenom sklonidbene vrste mijenja se i rod, pa su imenice *brodina* i *tjelesina* ženskoga roda bez obzira na to što su osnovne imenice muškoga odnosno srednjega roda. Imenica *boleština* promijenila je sklonidbenu vrstu u odnosu na osnovnu imenicu (*i*-sklonidba > *e*-sklonidba), ali rod je ostao isti jer je u *e*-sklonidbi zadani rod ženski, dok se *i*-sklonidba potpuno podudara sa ženskim rodnom. (Pišković, T. 2011: 119-120)

Imenice za živo imaju kompliciraniji odnos između oblika i značenja. Imenice *junačina* i *momčina* pripadaju *e*-sklonidbi, gdje je zadani rod ženski, no referencijalni muški rod nalaže da budu muškoga roda. Gramatičke odrednice uz te imenice u jednojezičnim su rječnicima hrvatskoga jezika neujednačene i nedosljedne. Ni pri dodjeljivanju roda spomenutim imenicama ni pri slaganju modifikatora s njima ne može se govoriti o pogreškama niti se forsirati semantički kriterij. One jednostavno ne uspostavljaju jednoznačan odnos prema gramatičkoj kategoriji roda zbog složena odnosa njihova referencijalnoga roda sa zadanim rodnom sklonidbene vrste po kojoj se mijenjaju. One ulaze u posebnu skupinu hibridnih imenica kojih ima u većini jezika s formalnim trrodnom sustavom i koje njihova malobrojnost s jedne strane ističe, a s druge im strane ne dopušta da dovedu u pitanje postojeća pravila i zadane obrasce u rodnome sustavu. (Pišković, T. 2011: 120)

U nastavku su navedeni afektivni sufiksi u hrvatskome jeziku koji mijenjaju sklonidbenu vrstu u odnosu na osnovnu riječ. To su: *-in-a* (*momak - momčina, ljudi - ljudina, seljak - seljačina, poštenjak - poštenjačina, trbuh - trbušina, jezik - jezičina, bolest - boleština, tijelo - tjelesina, kljuse - kljusina*), *-čin-a* (*oficir - oficirčina, kreten - kretenčina, šamar - šamarčina*), *-čug-a* (*stan - stančuga, pivo - pivčuga*), *-esin-a* (*ljudi - ljudesina*), *-etin-a* (*ljudi - ljudetina, brk - brčetina*), *-usin-a* (*vol - volusina*), *-ušin-a* (*orao - orlušina*), *-jar-a* (*komunist - komunjara*), *-eskar-a* (*ljudi - ljudeskara*), *-džij-a* (*šaljivac - šaljivdžija*), *-onj-a* (*kit 'momak' - kitonja*), *-dur-a* (*pijanac - pijandura*), *-kelj-a* (*starac - starkerlja*), *-urd-a* (*glas - glasurda*), -

endr-a (selo - selendra), -a (Grgur - Grga, Juraj - Jura), -e (Stjepan/ Stipan - Stipe), -o (Vladimir - Vlado, čovjek - čovo, seljak - seljo, medvjed - medo), -j-o (vuk - vujo), -ic-a (Ivan - Ivica, djed - djedica, tata - tatica, vijest - vjestica, Gabi - Gabica), -čic-a (cijev - cjevčica), -k-a (Nives - Niveska), -k-o (stric - striko, zec - zeko), -an-ø (zeko - zekan), -l-e (Josip - Jole, Grga - Grle, brat - brale), -c-o (Josip - Joco, brijač - brico), -j-o (Mihovil/ Mihael - Mijo, slinavac - slinjo), -r-o (Petar - Pero), -š-a (Ivan - Ivša, direktor - diša), -š-o (Mihovil/ Mihael - Mišo), -z-o (Josip - Jozo), -ulj(a)k-ø (djevojka - djevojčuljak, pjesma - pjesmuljak, knjiga - knjižuljak), -et(a)k-ø (cura - curetak, haljina - haljetak), -ič(a)k-ø (cura - curičak, soba - sobičak), -ar(a)k-ø (šuma - šumarak), -er(a)k-ø (kuća - kućerak), -c-a (krv - krvca), -jk-a (bol boljka), -ić-ø (ptica - ptić, Sanja - Sanjić, Ivo - Ivić), -če-ø (cura - curče, pas - pašče, svinja - svinjče, živina - živinče, kum/ kuma - kumče, Marina - Marinče), -e-ø (djevojka - djevojče, momak - momče). (Pišković, T. 2011: 121-124)

5. Podrodovi u hrvatskome jeziku

Autorica govori i o podrodovima u hrvatskome jeziku ističući kako u akuzativu jednine imenica muškoga roda *a*-sklonidbe postoji razlika između imenica koje znače što živo i onih koje znače što neživo: prve su oblikom jednake genitivu, a druge nominativu jednine. Taj se akuzativno-genitivni i akuzativno-nominativni sinkretizam integriraju u *kategoriju (ne)živosti* i dovode do oblikovanja dvaju podrodova - podroda za živo (*muškarac, čovjek, dječak, pisac, profesor, Marko*) i podroda za neživo (*stol, zid, zakon, časopis, kolač*). Podrodovi u hrvatskome jeziku podrazredi su glavnoga, muškoga roda i razlika se očituje samo u akuzativu jednine; takva relacija predstavlja inverziju semantičke hijerarhije u kojoj se muško i žensko tretiraju kao podvrste živoga. (Pišković, T. 2011: 124)

Corbettov termin podrod Pranjkoviću se ne čini najboljim izborom, a razlog tomu je taj što implicira da je kategorija živosti „podređena rodu“ te da je kategorijalno vezana isključivo za rod. Pranjković naime smatra da bi se prije „moglo reći da je kategorija (ne)živosti 'vezana' za kategoriju padeža, jer se izražava padežnim razlikama, tj. različitim mogućnostima izražavanja akuzativa“. Također smatra da je živost samostalna kategorija kao i svaka druga (rod, broj, padež, lice), a ne kakva supkategorija, odnosno derivacija „većih“ kategorija ili njihova popratna značenjsko-formalna karakteristika. Razlika je samo „u tome što ona nema svoju vlastitu gramatikalizaciju, nego se gramatikalizira posredno, tj. preko kategorije padeža“. (Pranjković, I. 2007: 307)

T. Pišković govori kako G. Corbett (1991) ističe kako su se podrodovi razvili kasnije od rodova te da je semantički kriterij pri određivanju podrodova ponešto oslabljen. To se u hrvatskome jeziku vidi ponajprije u imenica koje znače žensku osobu, a muškoga su roda (*curetak, djevojčuljak*) te u nekih imenica prenesena značenja. Kategorija živosti može se uočiti i u zamjenici *koji* i zamjeničkome pridjevu *kakav* u kojih je akuzativ jednine često jednak genitivu i onda kad se te anafore odnose na „neživi antecedent“ (*Donesite mi spis kojeg sam tražio, Bio je to koncert kakvog smo dugo čekali*). U rečenicama tipa *Pronašli smo spis koji dopunjava tekst* nije jasno koja imenica označava agens, pa se ta dvosmislenost razrješava uporabom genitivnoga oblika zamjenice: *Pronašli smo spis kojeg(a) dopunjava tekst*. Osim što pojava zahvaća odnosnu zamjenicu koje je antecedent imenica muškoga roda za što neživo, ona se sve češće pojavljuje i uz antecedente srednjega roda (*Otišli smo na putovanje kojeg smo dugo planirali, Daleko je to od ljeta kakvog smo priželjkivali*), što je naročito neobično jer se akuzativno-genitivni sinkretizam uopće ne javlja u imenica srednjega

roda.⁷ Pranjković (2007: 310) smatra da je razlog tomu analogija prema ličnim zamjenicama trećega lica kojima je akuzativ uvijek jednak genitivu i u muškome rodu (*Gledam čovjeka - Gledam ga, Gledam ljude - Gledam ih*), i to u oba broja, te da akuzativno-genitivni sinkretizam ličnih zamjenica „nužno utječe i na cijeli zamjениčki sustav“. (Pišković, T. 2011: 129-130)

⁷ Akuzativno-genitivni sinkretizam o kojemu se ovdje govori ne zahvaća ni imenice muškoga roda - iskazi tipa **Pronašli smo spisa* neovjereni su u hrvatskome standardu. Riječ je isključivo o akuzativno-genitivnome sinkretizmu u zamjenica kojih je antecedent imenica za što neživo; ona pak sama nikad ne podliježe akuzativno-genitivnome sinkretizmu.

6. Imenice neregularna i kolebljiva roda

T. Pišković također spominje imenice neregularna i kolebljiva roda, koje G. Corbett naziva *problematičnima* jer im se rod ne može predvidjeti na temelju regularnih pravila za dodjeljivanje roda. Više je skupina imenica u hrvatskome jeziku sa složenim odnosom rodnih kategorija. Barem im je jedna kategorija roda (gramatička, referencijalna, leksička) opterećena dvjema funkcijama, pa su primjerice gramatički jednoga roda (muškoga, ženskoga ili srednjega), referiraju na oba spola (muški i ženski) i nemaju leksički rod (odnosno nemaju posebne leksičke jedinice za svaki spol) ili imaju dvije gramatičke rodne oznake, a referiraju na samo jedan spol. Nepredvidljivost i kolebljivost roda očituju se kao: a) nesklad između formalnoga i semantičkoga kriterija pri dodjeljivanju imeničkoga roda (hibridne imenice), b) kolebanje između dviju rodnih oznaka (dvorodne imenice), c) postojanje imenica jednoga gramatičkoga roda, a dvaju referencijalnih rodova (epiceni) i d) nedostatak referencijalne kategorije roda u imenica za što živo (defektivne imenice). (Pišković, T. 2011: 135)

6. 1. Hibridne imenice

Hibridne su imenice one imenice u kojih su pri raspoređivanju po rodovima formalni i semantički kriterij u konfliktu. To znači da je riječ o imenicama za živo jer se u hrvatskome jeziku samo na njih primijenjuje semantički kriterij pri dodjeljivanju roda. Hibridne imenice imaju stabilan referencijalni rod (ili muški ili ženski), a mijenjaju se po sklonidbi u kojoj većina imenica za živo referira na bića suprotnoga spola. Riječ je primjerice o imenicama tipa *gazda, kolega, mladoženja, momčina, tata* koje označavaju osobu muškoga spola, a sklanjaju se po *e*-sklonidbi u kojoj je zadani rod ženski. Kako u konfliktu kriterija za dodjeljivanje roda obično prevlada semantički kriterij, gramatički bi se rod tih imenica morao poklapati s njihovim referencijalnim rodom bez obzira na pripadnost sklonidbenoj vrsti. Zato su spomenute imenice muškoga roda i slažu se s modifikatorima muškoga roda. Međutim sukob tih dvaju kriterija ne rješava se uvijek u korist semantičkoga kriterija, što se očituje u inkongruentnosti (nesročnosti) gramatičke i referencijalne kategorije roda. Dovoljno je primjerice da se nabrojenim imenicama promijeni gramatički broj ili da je riječ o zbirnim imenicama (*braća, gospoda, vlastela*) pa da dominacija semantičkoga kriterija bude poljuljana (imenice *kolege, vođe, gazde, mladoženje*, kao i spomenute zbirne imenice, slažu se i s modifikatorima ženskoga roda). (Pišković, T. 2011: 136-137)

Augmentativi izvedeni od imenica muškoga roda koji se mijenjaju po *e*-sklonidbi (*momčina, starelja*) i muškoga su referencijalnoga roda kolebaju se u gramatičkome rodu čak u jednini. Imenice *curetak, djevojčuljak, curičak* muškoga su roda iako referiraju na osobu ženskoga spola i nikad se ne slažu s atributnim i predikatnim modifikatorima ženskoga roda (**Samozatajna curetak odlučila je javno progovoriti*), dok su imenice *djevojče* i *momče* srednjega gramatičkoga roda bez obzira na to što im je referencijalni rod ženski odnosno muški (**Neumorni momče radio je na svome djelu*). Semantički kriterij uvijek nadvladava formu samo u vlastitih imenica (*Nikola, Andrija, Jurica, Tomica, Grga, Jura* uvijek su muškoga, a *Dagmar, Ines, Meri* uvijek su ženskoga roda) i rijetkih općih imenica koje označavaju blizak rodbinski odnos (*tata, djedica*), dok je u ostalih za dodjeljivanje roda značenje presudno samo u jednini (*kolega, hulja, gazda*). Uz većinu ostalih hibridnih imenica oblik je modifikatora nestalan. (Pišković, T. 2011: 137-138)

6. 2. Dvorodne imenice

Dvorodne imenice su vrsta imenica koje se zbog različitih razloga mogu slagati s metama dvaju rodova. Razlika u rodu u njih često korelira s još nekom razlikom, najčešće s razlikom u značenju ili s pripadnošću različitim sklonidbenim vrstama. Po tome se razlikuju od drugih skupina imenica s nekim oblikom rodne neregularnosti: hibridne imenice imaju stabilan referencijalni rod, ali počesto dvostruk gramatički rod; epiceni pak imaju stabilan gramatički rod, ali dvostruki referencijalni rod. Ako dvorodne imenice označavaju živo biće, tada im je dvostruk i referencijalni i gramatički rod. (Pišković, T. 2011: 146)

Prvi „pravi“ tip dvorodnosti odnosi se na imenice s dvostrukom referencijom kojima nedostaje leksička kategorija roda. Takvu se dvorodnost naziva *semantičkom*. Imenice u kojih se očituje semantička dvorodnost obično se nazivaju imenicama *općega* ili *zajedničkoga* roda, ali se taj termin često veže i uz epicene. Imenice tipa *izdajica, budala, njuškalo* referiraju i na mušku i na žensku osobu, ali nemaju tvorbeni ni supletivni leksički rod. U ovoj se skupini dvorodnih imenica mogu uočiti dvije podskupine. U prvu se podskupinu ubrajaju imenice koje se mijenjaju po *e*-sklonidbi i mogu se slagati s modifikatorima muškoga i ženskoga roda. Obično su izvedene sufiksima *-ic-a/ -lic-a/ -nic-a* (*izbjeglica, izdajica, izjelica, kukavica, lotalica, pijanica, pridošlica, pristalica, propalica, skitnica, sveznalica, škrtica, tvrdica, ubojica, ulizica, varalica*), rjeđe sufiksima *-arij-a* (*ništarija*), *-iš-a* (*hvališa, platiša, radiša, štediša*), *-š-a* (*pristaša, ustaša*), *-in-a* (*lijenčina, seljačina*), *-uš-a* (*potrkuša*), *-a* (*cmizdra, danguba, luda, maza, uhoda*), *-ob-a* (*grdoba, rugoba*). Ima i složenica (*cvilidreta, gulikoža*,

kavopija, ljenguza, krvopija, noćobdija, pazikuća, pivopija, strojovođa, tužibaba, vlakovođa, zborovođa) i tvorbeno nemotiviranih imenica (*bestija/ beštija, bitanga, budala, cicija, faca, gnjida, guja, hulja, juda, mecena, mušterija, mumija, protuha, remeta, svinja, šeprtlja*). Drugu skupinu čine imenice izvedene sufiksom *-l-o* (*blebetalo, drijemalo, gundalo, klepetalo, njuškalo, oklijevalo, piskaralo, potucalo, spadalo, sprdalo, škrabalo, trabunjalo, trčkaralo, tumaralo, vrebalo, zabadalo, zadirkivalo, zanovijetalo, zijevalo, zlopamtilo*) koje se mijenjaju po *a*-sklonidbi i slažu s modifikatorima srednjega i muškoga roda. Uporaba je tih imenica također konotativna jer osobama koje označavaju pridaju „dodatnu značenjsku komponentu nedozrelosti pored već postojeće komponente sadržane u njihovoj leksičkoj osnovi koja se odnosi na neku od obično negativnih osobina“. (Pišković, T. 2011: 147-148)

Sljedeći oblik dvorodnosti je onaj u kojemu razlika u rodu korelira s razlikom u morfologiji, odnosno s pripadnošću sklonidbenoj vrsti. Za razliku od prethodne skupine imenica, promjena roda u ovoj skupini imenica ne uzrokuje promjenu značenja. Riječ je o imenicama bez referencijalnoga roda, a kolebaju se u rodu jer se mogu mijenjati po dvjema sklonidbenim vrstama i slagati se s modifikatorima dvaju rodova. Takva se dvorodnost naziva *morfološkom*. Javlja se u nekih tvorbeno nemotiviranih imenica (*bol, čar, gar, glad, izrast, pelud, splav*) i nekih dvosložnih imenica izvedenih sufiksom *-ež* (*garež, gnjilež, svrbež, trulež*). Te se imenice kolebaju između ženskoga i muškoga roda, odnosno između *i*-sklonidbe i *a*-sklonidbe. Morfološka se dvorodnost očituje i u imenici *jetra* koja se koleba između *e*-sklonidbe i *a*-sklonidbe, a može biti ženskoga i srednjega roda. (Pišković, T. 2011: 150-151)

Postoje i imenice koje imaju dva roda, a da dvorodnost ne korelira ni sa semantičkim ni s morfološkim grananjem. Riječ je o imenicama koje u nominativu jednine imaju gramatem *-o* ili *-e* (*bijenale, čelo, finale, gvano, jugo, kino, labelo, oštro, široko, trijenale*). Najčešće su stranoga podrijetla (osim imenice *jugo*), a kolebaju se između muškoga i srednjega roda te pripadaju istoj, *a*-sklonidbi. Razlika u rodu ne izaziva nikakvu razliku u značenju; jedino se iz normativne perspektive ta dva roda ponekad vežu uz različite registre (npr. srednji rod imenice *finale* povezuje se s kolokvijalnim diskursom, a muški rod s „biranim stilom“). Do takve dvorodnosti dolazi najčešće pri leksičkome posuđivanju. U hrvatskome je jeziku u najvećem broju slučajeva riječ o posuđenicama ambigvitetna, tj. nejasna dočetka jer se po *a*-sklonidbi mijenjaju imenice i muškoga i ženskoga i srednjega roda koje u nominativu jednine imaju gramatem *-o* i *-e*. (Pišković, T. 2011: 153)

Posljednji tip dvorodnosti korespondira s tvorbom množinskih oblika. O toj bi pojavi trebalo govoriti i kad je riječ o općoj množini, dakle kad se mijenja gramatički broj (imenica je u jednini jednoga, a u množini drugoga roda), i kad se množina izriče zbirno i gramatički se

broj ne mijenja (imenica i njezin množinski oblik istoga su broja, odnosno u jednini su, ali im se razlikuju rodne oznake). Kad znače osjetilo, imenice *oko* i *uho* u jednini su srednjega roda i pripadaju *a*-sklonidbi, a u množini - *oči* i *uši* - ženskoga su roda i pripadaju *i*-sklonidbi. Imenice srednjega roda *a*-sklonidbe koje znače što živo (*janje, jare, pače, pile, siroče, tele, unučje*) tvore množinske oblike na dva načina, a zajedničko im je to da su izvedeni od istoga korijena. U prvome se slučaju uzima množina imenice izvedene od osnovne imenice sufiksom *-ić-ø* (*janjići, jarići, pačići, pilići, telići, unučići*), koji za većinu spomenutih imenica funkcionira i kao afektivni (deminutivni) sufiks. Množinski su oblici muškoga roda, ali pripadaju istoj sklonidbenoj vrsti. U drugome slučaju množina se izriče zbirnom imenicom izvedenom sufiksom *-ad-ø* (*janjad, jarad, pašćad, pilad, siročad, telad, unučad*) koja je u jednini ženskoga roda i mijenja se po *i*-sklonidbi. Promotrite li se svi jedninski i množinski oblici nabrojanih imenica, uočava se svojevrsna trorodnost (*jare* - srednji rod, *jarići* - muški rod, *jarad* - ženski rod). (Pišković, T. 2011: 154)

O trorodnosti bi se moglo govoriti i u vezi s nekim hibridnim zbirnim imenicama (*braća, gospoda, vlastela*) i u vezi sa zbirnom imenicom *djeca*. Naime kao množinski oblik imenice *dijete* (srednji rod, *a*-sklonidba) funkcionira zbirna imenica *djeca* (*e*-sklonidba) koja ulazi u čak tri sročnosna obrasca (u femininski po atributnome slaganju: *ovoj djeci*; u neutrumski po predikatnome slaganju: *Djeca su došla*; u maskulinski po slaganju s ličnom zamjenicom: *djeca... oni*). Množina imenica *brat, gospodin* i *vlastelin* (muški rod, *a*-sklonidba) izriče se također zbirnim imenicama *e*-sklonidbe: *braća, gospoda* i *vlastela*, koje ulaze u tri sročnosna obrasca (u femininski po atributnome slaganju: *ovoj braći/ gospodi/ vlasteli* i po predikatnome slaganju: *Gospoda je došla, Vlastela je došla*⁸; u neutrumski po predikatnome slaganju: *Braća/ Gospoda/ Vlastela su došla*; u maskulinski po predikatnome slaganju: *Braća/ Gospoda/ Vlastela su došli*). (Pišković, T. 2011: 154-155)

Postoje imenice muškoga roda za neživo (*list, grob, snop; a*-sklonidba) koje uz opću množinu istoga roda (*listovi, grobovi, snopovi*) imaju i zbirnu množinu srednjega roda (*grana, e*-sklonidba - *granje, a*-sklonidba). U ovu se skupinu mogu ubrojiti i one imenice koje imaju različite rodne oznake u jednini i množini, ali ne i različitu sklonidbenu vrstu. To su, prije spomenute, imenice kolebljiva roda u jednini (*bijenale, finale, trijenale*), čija se nestabilnost prenosi i u množinu (*bijenali/ bijenala, finali/ finala, trijenali/ trijenala*). Za druge se obično tvrdi da im je u jednini stabilan muški rod (*dinamo, korzo, moto, saldo, salto, torzo*), a u množini srednji rod (*dinama, korza, mota, salda, salta, torza*). No svi se oblici mijenjaju po *a*-

⁸ Imenica *braća* po predikatnome slaganju ne ulazi u femininski obrazac: **Braća je došla*.

sklonidbi. Za cijelu je ovu skupinu dvorodnih imenica važno naglasiti da se za njihov množinski oblik ne kreira novi rod, da one ne pokazuju nepravilnosti u sklonidbi u pojedinome broju (dobivaju gramateme tipične za pojedine sklonidbene vrste) te da se množinski oblici ne tvore od supletivnih osnova (mogu eventualno alternirati: *oči, uši, braća, lišće, groblje*). Broj je takvih imenica relativno malen, stoga one ne mogu narušiti stabilnost rodnoga sustava. (Pišković, T. 2011: 155)

6. 3. Epiceni

Epiceni su imenice stabilna gramatičkoga roda koje mogu imati oba referencijalna roda. U kroatističkoj se literaturi takve imenice rijetko nazivaju *epicenima*. Točnije, te se imenice i ne problematiziraju jer zapravo nisu problematične u onolikoj mjeri kao hibridne i dvorodne imenice. Naime u epicena ne postoji kolebanje ni konflikt kriterija pri dodjeljivanju roda jer gotovo uvijek imaju jedan, stabilan gramatički rod te ne mogu birati između dvaju sročnosnih obrazaca, već se uvijek slažu s modifikatorima samo jednoga roda. Ono što ih čini zanimljivima iz perspektive odnosa različitih rodnih kategorija jest to što imaju oba referencijalna roda, a nemaju leksički rod i, za razliku od većine hibridnih i svih dvorodnih imenica, ulaze u samo jedan sročnosni obrazac. (Pišković, T. 2011: 159-160)

Već je spomenuto da se i u vezi sa semantičkom dvorodnošću i u vezi s epicenima spominje odredba *općega* ili *zajedničkoga* roda. To nije neobično jer obje skupine imenica imaju oba referencijalna roda, a nemaju leksički rod. Termin *opći* ili *zajednički rod* dvosmislen je jer je nejasno što implicira kvalifikator *zajednički/opći*. Ako znači 'jedan rod za oba spola', tada više odgovara epicenima jer oni imaju jedan gramatički rod i oba referencijalna roda, a dvorodne su imenice dvorodne i referencijalno i gramatički, pa je u njih *zajednička/opća* samo leksička jedinica za oba spola. (Pišković, T. 2011: 160)

S obzirom na odnos gramatičke i referencijalne kategorije roda razlikuje se nekoliko skupina epicena. Prvu skupinu čine epiceni muškoga roda te muškoga i ženskoga referencijalnoga roda koji se mijenjaju po *a*-sklonidbi i slažu s modifikatorima muškoga roda: *antikrist, antipod, autoritet, bogalj, čovjek, dibidus, fantom, feniks, fenomen, gurman, idiot, idol, jatak, jogi, karakter, komad, krampus* 'ružan čovjek', *krivac, lopov, manijak, monstrum, nahod, namćor, narcis, naturščik, pandan, poliglot, potomak, primarijus, primjer* 'uzorna osoba', *proteže, rabin, skot, snob, stvor, (super) model, uzor, zmaj* 'energična, sposobna osoba', *zombi* 'trom, tup čovjek'. (Pišković, T. 2011: 161)

Druga su vrsta epiceni ženskoga roda koji su opće imenice gramatički ženskoga roda, a mogu se mijenjati po *e*-sklonidbi (*baba, beba, bena, duša* 'stanovnik', *Ekscelencija, Eminencija, faca, figura, gnjida, hulja, ikona, individua, jedinka, konzerva* 'konzervativna osoba', *kreatura, krtica* 'špijun, špijunka', *kurva, lisica* 'lukava osoba', *marioneta, maskota, osoba, posvuduša, prostitutka, sirovina, spodoba, sponzoruša, stranka, štraca, tračara, zmija* 'zla osoba', *zvijezda, životinja, žrtva*) ili po *i*-sklonidbi (*ličnost, Milost, Svetost, Uzoritost, Visost, zvijer* 'okrutan čovjek'). Te se imenice slažu s modifikatorima ženskoga roda, a referiraju na oba spola. (Pišković, T. 2011: 161)

Epiceni srednjega roda opće su imenice gramatički srednjega roda, mijenjaju se po *a*-sklonidbi, slažu s modifikatorima srednjega roda i upućuju na oba spola (*biće, brđanče, čeljade, čobanče, derište, derle, dijete, dojenče, đače, đubre, goveče, govedo, gušče, janje, jare, june, kljuse, kopile, kozle, kuče, kumče, lane, lice, magare, majmunče, nahoče, napršče, nedonošče, nejače, nevinašče, novorođenče, odojče, pače, pastirče, pile, posmrče, posvojče, prase, prvorođenče, pseto, pile, siroče, služinče, strašilo* 'ružna osoba', *svinjče, štene, tele, unuče, Veličanstvo, ždrijebe*). (Pišković, T. 2011: 161)

Generički nazivi životinjskih vrsta također pripadaju epicenima jer jedan rodni oblik (maskulinski ili femininski) naznačuje oba spola (*antilopa, čimpanza, činčila, deva, gavran, gazela, gepard, hijena, hrčak, jaguar, jež, kit, krokodil, lasica, miš, panda, pantera, puma, rakun, ris, sob, vidra, vjeverica, vrabac, zebra, zebu, zmija, žirafa*). (Pišković, T. 2011: 161)

Imenice iz dosad nabrojanih skupina gramatički su i referencijalno u jednini, no za razliku od hibridnih i dvorodnih imenica, kanonski oblik epicena može biti i u množini. Pritom treba uzeti u obzir i flektivnu i zbirnu (tvorbenu i leksičku) množinu jer oba oblika imaju stabilan gramatički rod, a mogu referirati na skupinu bića muškoga i ženskoga spola, što su osnovna obilježja epicena. Zato ovu skupinu epicena čini nekoliko podskupina imenica. Prvi su epiceni ženskoga roda, i to zbirne imenice koje se mijenjaju po *i*-sklonidbi, slažu se s modifikatorima ženskoga roda, zbirnost izriču tvorbenu, a referiraju ili na skupinu ljudskih bića obaju spolova (*mladež, nejač, siročad, unučad*) ili na skupinu životinja (obično mladunčadi) obaju spolova (*divljač, janjad, jarad, kljusad, pilad, telad*). Postoje i imenice *e*-sklonidbe koje zbirnost izriču leksički, a ne prema nekoj općoj (ne-zbirnoj) imenici (*armada, banda, četa, elita, ergela, garda, harda, kohorta, manjina, masa, murija, rulja, sekta, stoka, svojta, škvarda, većina, vlada, vojska*). Takvi mogu biti i epiceni muškoga roda *a*-sklonidbe (*čopor, kler, narod, puk*). Drugi su epiceni muškoga roda *a*-sklonidbe u množini koji se slažu s modifikatorima muškoga roda i označavaju skupinu (ili par) ljudskih bića obaju spolova (*igrači, klijenti, kršćani, kupci, ljudi, natjecatelji, odrasli, pacijenti, polaznici, roditelji, starci,*

studenti, sudionici, supružnici, učenici; Amerikanci, Bosanci, Hrvati, Makedonci, Nijemci, Slovaci). Potonja skupina epicena zauzima jedno od stalnih mjesta u feminističkoj kritici jezika jer uporaba generičkoga muškoga roda drži jednim od najteže iskorjenjivih oblika jezične diskriminacije žena. Naime u prvim četirima skupinama epicena imenice su neparne, odnosno nemaju leksički rod, pa se ne može birati između posebnoga oblika za muške i ženske osobe, dok većina netom spomenutih imenica ima leksički rod, odnosno postoje posebne leksičke jedinice za muške i ženske osobe (*igračice, klijentice, kršćanke, natjecateljice, pacijentice, polaznice, studentice, sudionice, učenice; Amerikanke, Bosanke, Hrvatice, Makedonke, Njemice, Slovakinje*). Dakle generički muški rod može referirati i na muškarce i na žene ili samo na muškarce, dok generički ženski rod uopće ne postoji. (Pišković, T. 2011: 161-162)

Jedan je razlog nepostojanja leksičkoga roda epicena taj što neki sufixi i sufiksoidi ne ulaze u mocijski odnos (*-ac-ø: borac, čovjekomrzac, krivac, lakomac, pisac, talac; -lac-ø: kladilac, mačevalac; -ik-ø: cinik, degenerik, fanatik, flegmatik, gnostik, heretik, kolerik, lunatik, melankolik, sangvinik, skeptik; -antrop-ø: filantrop, mizantrop; -fob-ø: hidrofob, homofob, ksenofob; -uš-a: posvuduša, sponzoruša; tako i: hipohondar*). Primarno je značenje tih imenica apstraktno, što postaje semantička prepreka izvođenju mocijskoga parnjaka. Među epicenima ženskoga roda ima i tvorbeno nemotiviranih imenica (*bena, drolja, individua, osoba, zvijezda, žrtva*) i izvedenica (*jedinka, kreatura, prostitutka*) koje ne ulaze u mocijski odnos te imenica nastalih prijenosom značenja koje primarno znače životinju (*lisica, zmija*) ili što apstraktno (*Milost, Svetost, Visost, zvijezda*). Epiceni stoga postoje i zbog formalnih razloga (nemogućnost stvaranja mocijskoga odnosa) i zbog semantičkih okolnosti (utjecaj primarnoga, najčešće apstraktnoga, značenja imenice). (Pišković, T. 2011: 162-163)

Neki su epiceni srednjega roda tvorbeno nemotivirani (*dijete, kljuse, lane, pile*), a drugi su tvoreni sufixima *-č-e-ø* (*golupče, kumče, nahoče, pašče, siroče, svinjče*) i *-e-ø* (*đače, jare, mače, pače, prase, unuče, ždrijebe*). Za razliku od hibridnih imenica izvedenih istim sufixima koje su jednostruko motivirane (*djevojče < djevojka, curče < cura, momče < momak*), epiceni su uglavnom dvostruko motivirani (*brđanče < brđanin, brđanka; kumče < kum, kuma; siroče < sirotan, sirota; unuče < unuk, unuka*). (Pišković, T. 2011: 165)

6. 4. Defektivne imenice

Defektivnima se smatraju one imenice kojima je kategorija broja „ograničena ili samo na jedninu ili samo na množinu“ (Znika, M. 2002: 79), pa se razlikuju imenice *singularia*

tantum koje imaju samo jedninu (*Ana, Zvonimir, Hrvatska; brašno, meso, mlijeko, povrće, voće; obuća, odjeća, rublje; divljač, djeca, gospoda, kler, mladež, puk, stoka, telad, unučad, vlastela*) od imenica *pluralia tantum* koje imaju samo množinu ženskoga (*gaće, hlače, karmine, krstitke, lazanje, ljestve, mekinje, orgulje, ospice, poklade, posije, sanjke, škare, toplice, trice, vile, vodene kozice; desni, sapi*), srednjega (*Brela, kliješta, kola, križa, leđa, njedra, pluća, usta, vješala, vrata*) ili muškoga roda (*Duhovi, memoari, okovi, Vinkovci, Vođinci*).⁹ Za njihov su opis kategorije broja načelno važnije od kategorija roda. Brojevno defektivne imenice su zanimljive za kategoriju roda kad brojna defektivnost korelira s rodom kolebljivošću imenica. (Pišković, T. 2011: 165-166)

6. 4. 1. Imenice *masculina tantum* i *feminina tantum*

Osim što imenicama može nedostajati kategorija broja, različiti izvanjezični čimbenici dovode do rodne asimetrije i stvaranja „leksičkih praznina“, pa nekim spolno diferencijabilnim imenicama nedostaje leksički rod, rodno defektivnim imenicama uskraćen je jedan referencijalni rod, što dokida potrebu za leksičkim rodom. Imenice namijenjene referentima ženskoga spola zovu se *feminina tantum*, a one s referentima isključivo muškoga spola *masculina tantum*. (Pišković, T. 2011: 166)

Biološki i društveno determinirane uloge u obiteljskome i društvenome životu uvjetuju nastanak nekih imenica *feminina tantum* (*babica, babinjača, dadilja, dojilja, primalja, prvorotkinja, roditelja, surogat-majka, trudnica*) i *masculina tantum* (*eunuh*). Društveno uvjetovana podjela uloga u društvenoj, profesionalnoj i zanatskoj sferi dovodi do nastanka imenica *feminina tantum* (*domaćica, dvorkinja, guvernanta, hostesa, kućanica, narikača, pletilja, pralja, prelja, švelja, vezilja*), odnosno *masculina tantum* (*alkar, as, astronaut, gangster, gusar, paž, prasac, rudar, snubok, tjelohranitelj*). Broj ovako izoliranih imenica iz skupine *masculina tantum* sve se više smanjuje jer se briše granica između muških i ženskih

⁹ Imenice iz skupine *singularia tantum* slabije su zastupljene u gramatikama od onih iz skupine *pluralia tantum*, odnosno za prve se obično ne navode nikakvi primjeri. Znika (2002) ističe da na nastanak imenica *singularia tantum* „utječe izvanjezična stvarnost, a ne fleksija nekoga jezika jer se od njih mogu načiniti množinski oblici... i po tome se bitno razlikuju od *pluralia tantum* (tip: *vrata*) od kojih se nikako ne može načiniti jedninski oblik (**vrato*)“. Dakle defektivan je status imenica iz skupine *pluralia tantum* neupitan i stabilan jer je formalno u njih nemoguće uspostaviti paralelizam između jednine i množine. U imenicama iz skupine *singularia tantum* sustav dopušta tvorbu množinskoga oblika (*Ane, Zvonimiri, Hrvatske, mesa, brašna*), no u strukturi njihova značenja „na prvomu je mjestu jediničnost i nebrojivost“ (Znika 2002), pa je izvođenje množine od njih značenjski „nedopustivo“ jer je „jednina oznaka za predmetnu 'jediničnost', singular i ne-broj“ (Silić - Pranjkić 2005). S druge strane neke od njih i same služe kao množinski oblik kojoj imenici bez flektivne množine (*brat - braća, dijete - djeca, gospodin - gospoda*), druge tvorbeno izriču zbirnu množinu prema flektivnoj ne-zbirnoj množini (*lišće - listovi, telad - telići, vlastela - vlastelini*), treće leksički izriču zbirno značenje (*čopor, kler, obuća, odjeća, povrće, puk, rublje, voće*).

zanimanja. Zato je samo pitanje vremena kada će nabrojene imenice prestati biti defektivne ili postati historicizmi. Naime takvih je imenica - historicizama kojima se označavaju nekadašnja zanimanja i društvene uloge - u ovoj skupini mnogo i gotovo su uvijek iz skupine *masculina tantum* (*ban, barbarin, bard, baša, beg, dužd, gladijator, husar, kamikaza, kan, kumordinar, maharadža, mušketir, spahija, starosta, šerif, štitonoša, tribun, vitez*), mnogo rjeđe iz skupine *feminina tantum* (*godišnica*). (Pišković, T. 2011: 166-167)

Podjela uloga u religioznoj i crkvenoj sferi dovodi do isključivosti imenica *masculina tantum* (*biskup, dalaj lama, đakon, episkop, jerej, kardinal, levit, mujezin, nadbiskup, nuncij, ordinarij, papa, paroh, pop, prior, prorok, raspop, svećenik*) ili, točnije rečeno, do njihove ekskluzivnosti. Naime čak i kad neke od tih imenica ulaze u mocijski odnos, uz parnjake se ženskoga roda (*proročica, svećenica*) vežu poganske konotacije. Neke od rijetkih potvrda iz skupine *feminina tantum* (*časna sestra, dumna/ duvna*) označavaju hijerarhijski puno nižu funkciju od onih koje referiraju na muški spol. Tomu treba dodati imenice kojih je rodna defektivnost utvrđena u religijskoj literaturi: *masculina tantum* (*anđeo, apostol, belzebub, Bogočovjek, demon, drakula, đavao, sotona, Svemogućí, vrug*) i *feminina tantum* (*Bogomajka, Bogorodica*). (Pišković, T. 2011: 167)

Zbog različita vrednovanja muških i ženskih karakteristika, sposobnosti, ponašanja i izgleda također postoje imenice *feminina tantum* (*alapača, aždaja, blondina, bomba, brineta, crnka, daska 'žena bez oblina', diva, domina, fufa, inoča, koketa, konkubina, krasotica, kurtizana, ljuba, mačka, matrona, metresa, nimfeta, ošrokondža, pjevaljka, plavuša, plavojka, priležnica, radodajka, raspuštenica, rospija, slatkica, stara cura, starleta, trač-baba, udavača, usidjelica, vještica*) i *masculina tantum* (*atlet, bradonja, brkonja/ brkajlija, ćelavac/ ćelonja, ćosavac, delija, domazet, dugonja/ dugajlija, fićfirić, gorostas, grmalj, kavalir, kepec, kicoš, laf, lero, lola, mekušac, mlakonja, mrga, nitkov, papak, papučar, prdonja, rogonja, seronja, sionja, slabić, starkelja, šupak, tetka/ tetkica, trbonja*). Očito je da se mnogo agresivnije zadire u intimni život žene nego muškarca i da jezik obiluje pejorativima koji označavaju žene prema njihovu seksualnome i bračnome životu. Takve asimetrije imaju i jezičnu i kulturnu motivaciju, pa predstavljaju jedno od općih mjesta feminističke kritike jezika. (Pišković, T. 2011: 167-168)

Spomenutim bi skupinama rodno defektivnih imenica trebalo dodati imenice proizišle iz mitološki ovjerenih rodnih uloga koje su prerasle u simbole i arhetipove te tako uvjetovale nastanak nekih imenica *feminina tantum* (*amazonka, coprnicica, djevica, furija, muza, nimfa, sirena, vila*) i *masculina tantum* (*div, gnom, grabancijaš, kiklop, satir*). U okviru feminističke lingvistike ta se asimetrija pokušavala ispraviti na različite načine, ali nikada uvođenjem

posebnoga leksema za oženjenoga/ neoženjenoga muškarca, nego dokidanjem takve distinkcije u leksema za žene (npr. u engleskome se jeziku titule *Mrs.* i *Miss* nastoje svesti na neutralnu titulu *Ms.*). (Pišković, T. 2011: 168)

U idiomatskim se izrazima pojedine imenice pojavljuju isključivo u muškome ili ženskome rodu, iako imaju leksičku kategoriju roda, pa se u tome kontekstu također mogu smatrati defektivnima. Imenice *masculina tantum* javljaju se u izričajima: *braća po oružju*, *brat po Kristu*, *topli brat*, *vinski brat*, *gradski oci*, *otac suvremene medicine*, *otac domovine*, *sin domovine*, *duhovni sin*, *sin prirode*, *mamin sin*, *tatin sin*, *naši unuci* 'potomci', *naši djedovi* 'preci', *majstor od zanata*, *majstor pera/ kista*, *šahovski majstor*, *stric iz Amerike*, a *feminina tantum* u izričajima: *majka mudrosti*, *majka priroda*, *učiteljica života*, *javna žena*, *laka žena*, *ustanova kći*, *ustanova roditeljica*. (Pišković, T. 2011: 169)

7. Zaključak

Rod je u hrvatskome jeziku za imenice selektivna (jer označava njihovo stalno svojstvo), a za pridjeve flektivna (jer su prema tome svojstvu oni promjenjivi) gramatička kategorija. Hrvatski je rodni sustav formalan jer su imenice raspoređene u sva tri roda. Nadalje hrvatski se jezik, s obzirom na način distribucije imenica po rodovima, uvrštava u morfološke, a ne fonološke rodne sustave. Morfološki sustavi zahtijevaju usporedbu barem dvaju oblika imenica pri ispitivanju pojedinog obilježja neke kategorije. Također je važno razlikovati leksičku (gramatičku) i referencijalnu (semantičku) kategoriju roda.

Što se tiče pitanja utječe li rod u hrvatskome jeziku na sklonidbene vrste, autorica Tatjana Pišković ističe kako je prirodnije semantičku jezgru hrvatskoga jezika povezivati sa spolom (izvanjezičnim konceptom roda), nego s konceptom kvantifikacije, odnosno tvorbenih obrazaca. Postoje i podrodovi u hrvatskome jeziku: podrod za živo i podrod za neživo, čiji je nastanak uvjetovao akuzativno-genitivni i akuzativno-nominativni sinkretizam integriran u kategoriju (ne)živosti.

Kategorija roda najbolje se može uočiti u mocijskoj tvorbi. Eugenija Barić razlikuje pridjevsku mocijsku tvorbu, koja podrazumijeva samo promjenu gramatičkoga roda od imeničke mocijske tvorbe ili moviranja, koje uključuje promjenu i gramatičkoga i referencijalnoga roda. Ona mocijskim sufiksom naziva onaj sufiks kojim se tvori imenica određenog spola, bez obzira na to je li tvorena od imenice suprotnoga spola ili neovisno od nje. No i ona drži da je osnovna riječ u mocijskoj tvorbi najčešće muškoga roda i da mocijskom tvorbom obično nastaje „movirani femininum“ u čijoj se preoblici javlja imenica muškoga roda. Za razliku od nje, autori *Gramatike hrvatskoga jezika* J. Silić i I. Pranjković smatraju da imenicama za žensku osobu ne prethode imenice za mušku osobu, već je riječ o „sufiksima u mocijskome odnosu“, pa sufiksi *-ø-*, *-ik-*, *-ac-* znače 'muški spol', a sufiksi *-k-*, *-ic-* 'ženski spol'.

Važno je razlikovati značenje 'spol' od značenja 'rod'. Značenje 'spol' pripada leksikologiji, a značenje 'rod' gramatici. To potvrđuje činjenica da je 'spol' sociološki, a 'rod' lingvistički, tj. gramatički pojam. No na gramatičku kategoriju roda utječu razni izvanjezični (društveni, biološki itd.) čimbenici, što ima za posljedicu nastanak imenica u kojih je kategorija roda dovedena u pitanje.

8. Literatura

1. Barić, E. *Mocijski parnjaci i njihova upotreba*, *Rasprave Zavoda za jezik*, Zagreb: Zavod za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku, 1979.
2. Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M., *Hrvatska gramatika*, Zagreb, Školska knjiga, 1995.
3. Pišković, T., *Gramatika roda*, Zagreb, Disput, 2011.
4. Pranjković, I. *O naravi i nekim normativnim aspektima kategorije živosti*, *U službi jezika: zbornik u čast Ivi Lukežić*, ur. S. Vranić, Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, 2007.
5. Silić, J., Pranjković, I., *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb, Školska knjiga, 2005.
6. Znika, M. *Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2002.